

Kasnyik Márton

TÖRZSFŐNÖKÖK ÖLTÖNYBEN

KÍSÉRLETEK A WALL STREET
ETNOGRÁFIAI MEGKÖZELÍTÉSÉRE

Gillian Tett: *Fool's Gold: How Unrestrained Greed Corrupted a Dream, Shattered Global Markets and Unleashed a Catastrophe* (Little, Brown, 2009)

Caitlin Zaloom: *Out of the Pits: Traders and Technology from Chicago to London* (University of Chicago Press, 2006)

Karen Ho: *Liquidated: An Ethnography of Wall Street* (Duke University Press, 2009)

Az elmúlt években egyre több figyelem irányult a kapitalizmus pénzügyi intézményrendszerére. Jelen írás egy egyre népszerűbb társadalomtudományos perspektívára, a pénzügyi szféra etnográfiai vizsgálatára fókuszál. Három kulcsfontosságú monográfia – Gillian Tett Fool's Gold című könyve, Caitlin Zaloom Out of the Pits című munkája és Karen Ho Liquidated című monográfiája – recenzióján keresztül azt mutatom be, hogy milyen lehetőségek rejlenek az antropológiai elméletek és módszerek pénzügyekre való alkalmazásában, illetve hogy milyen hátulütői lehetnek egy ilyen megközelítésnek. Összességében amellett fogok érvelni, hogy a pénzügyi szférát felépítő, mindennapi gyakorlatokban rejlő hatalmi mechanizmusok és ideológiai folyamatok antropológiai vizsgálata fontos eleme lehet a globális neoliberális kapitalizmus kortárs kritikájának.

A Wall Street és általában a késő kapitalista pénzügyi rendszer a történelemben példátlan hatékonysággal csoportosítja át a jövedelmeket az egyszerű, bér munkából élő emberek-től a gazdag befektetőkhez – írta Doug Henwood 1998-ban megjelent *Wall Street* című könyvében (Henwood 1998). Szinte ugyanezt az alapproblémát, a pénzügyi szféra társadalmi egyenlőtlenségeket fokozó szerepét fogalmazzák meg a 99 százalék vs. 1 százalék retorikát használó Occupy Wall Streetes tüntetők is.¹ Az amerikai jelzáloghitel-piac 2006 és 2008 között végbement kipukkadása, majd az ezt követő globális recesszió óta egyre elterjedtebb az a nézet, hogy ezen bankokkal valami nem működik rendesen, hiszen a profitot privatizálták, de a válságban elszenvedett veszteségeket a társadalomra terheltek. Egyre több ember számára válik hozzáférhetővé a pénzügyi válság után kialakult, mára közhelyessé vált vélemény: a bankok túl nagyokká váltak, és ezért hiába vállaltak irracionálisan nagy kockázatokat (részben a rövid távra koncentráló kompenzációs rendszer az év végi bónuszok miatt), gyakorlatilag túszul ejthették a kormányokat, akiknek nem volt más választásuk, mint fizetni a veszteségeikért. Továbbá sokan már azt is gyanúsítják, illetve igazságtalannak tartják, hogy valaki rengeteg pénzből csinál még több pénzt, miközben a hétköznapi emberek nap mint nap bér munkát végeznek.

Bár ezekkel a megállapításokkal nehéz lenne vitatkozni, a baj velük az, hogy a funkciójuk felől közelítik meg ezeket az intézményeket, anélkül, hogy mélyebben elemeznék azokat. Emellett a pénzügy világának zsigeri elutasítása azt is lehetetlenné teszi, hogy esetleg valamit tanuljanak belőle a kritikusok – pedig az elképesztően komplex globális együttgondolkodás, amit a piaci elemzők és szereplők megvalósítanak, talán még mintául is szolgálhatna a kommunikációval látszólag nehezen megbirkózó (például mindenféle kézjeleket használó) tiltakozóknak. Csak a kívülről elutasító nézőpontjára építve könnyen eljuthatunk olyan, nyilvánvalóan hamis általánosításokhoz is, hogy például „a szilveszteri

1 Részletes bemutatásához lásd Gagyi Ágnes cikkét a *Fordulat* 14. számában – a szerk.

buliból hazatérő brókereket” vagy az „országot támadás alatt tartó spekulánsokat” tegyük felelőssé a válságért, bármilyen belső distinkció nélkül.

A fenti kritikához hasonló problémákat rejt azonban a pénzügyi szféra uralkodó funkcionalista önleírása is. Eszerint a tőke helyes allokálása lenne a pénzügy világának feladata: a betétek és a felhalmozott vagyon kezelése, befektetése, és hitelek formájában való kihelyezése életképes vállalkozások vagy erős, ám a beszedett adónál éppen többet költő kormányok számára. A bankárok elvileg ezzel foglalkoznak évszázadok óta, a tőzsdén pedig még ennél is klasszikusabb tevékenység folyik: a kereskedés, ami akkor sikeres, ha olcsón vesszük, ám drágán adjuk el az adott terméket, tulajdonrészt, értékpapírt. Ezekhez az egyszerű belátásokhoz csatlakozott a modern közgazdaságtan a racionális gazdasági szereplőkről és hatékony, önmagát korrigáló piacokról szóló elméleteivel. Így viszonylag egyenes logikai úton jutunk el az 1980-as évekbeli tőzsdecápák hóentrógeres kulturális ikonjához, Gordon Gekkhóhoz, aki szerint a „mohóság jó”, hiszen az önérdékkövető vezetők által végrehajtott szerkezetátalakítások hatékonyabbá, versenyképesebbé teszik a vállalatokat.² Példaként hozhatjuk még Lloyd Blankfeint, a Goldman Sachs vezérigazgatóját, aki Isten munkájához hasonlította bankja – finoman szólva is sokat kritizálható – tevékenységét. Alan Greenspan, a Federal Reserve előző, a bankárok körében akkoriban kifejezetten népszerű elnöke pedig közismerten nagy rajongója volt Ayn Rand szélsőségesen elitista regényeinek, ami szintén sokat elmond a Wall Street önfelfogásáról.

Természetesen elsősorban nem a kulturális hatás felől érdemes megközelíteni a piaci szereplők önleírását: egy struktúrára érzékenyebb perspektíva szerint az 1970-es évek végétől kezdve fokozatosan a pénzügyi szféra – a beruházásokat és a hitelt kezelő, valamint azok likvid piacát értékpapírok létrehozásával kialakító intézmények hálózata – vált a fejlett kapitalizmus központjává. A pénzügyi szféra térnyerése nem csak a vállalatok világát alakította át, hanem a fogyasztását is, hiszen miközben a bérek a nyugati világban az utóbbi negyven évben stagnáltak, addig a háztartások adósságállománya megsokszorozódott. A pénzügyi szféra működését mindenki, még a kritikusok is hajlamosak úgy felfogni, mint a társadalmi valóság egy idegen, kegyetlen és absztrakt racionalitásnak alárendelt szeletét. Ez természetesen nem igaz, így különösen fontos szembeállítani a pénzügyek világával kapcsolatos uralkodó feltételezéseket annak valóságos, mindennapi működésével.

2 Gekkhót – Oliver Stone *Wall Street* című filmjének főszereplőjét – több létező hedge fund menedzserből és *leveraged buyout*-okat (LBO) folytató tőzsdecápából gyúrták össze. A filmben a bennfentes kereskedés és az ellenséges felvásárlással kombinált LBO-k üzleti gyakorlatát mutatják be. Érdekessé módon az 1980-as években még csak a partvonalról támogatták a befektetési bankok ezt az akkor még kevésbé szalonképes üzleti gyakorlatot, később azonban maguk is főszereplőkké váltak a hasonló M&A (egyesülés és felvásárlás) piacon.

Hiába érezzük úgy, hogy megértettük valaminek a funkcióját, attól még nem ismerjük meg, és nem tudjuk, miért működik (ráadásul miért működik éppen így). Ehhez mélyebben meg kell ismerni a pénzügy világában uralkodó normákat és gyakorlatokat és ezek tágabb társadalmi környezetbe történő beágyazódását. A társadalomtudomány szerencsére több lehetséges megközelítést is kínál; a pénzügy szociológiája – részben a tudásszociológiára építve – régóta fontos kutatási terület, a gazdaságantropológia modern pénzügyekkel foglalkozó kutatásai pedig a legújabb válság óta komoly lendületet kaptak, továbbá nagy érdeklődés övezte az utóbbi időben a pszichológia és a közgazdaságtan keverékéből létrejött behaviorista közgazdaságtan pénzügyi oldalát is.

Az antropológiai megközelítés azért lehet izgalmasabb, mert egyrészt kézenfekvő, másrészt viszont jókora akadályok állnak az útjában. Amikor egy antropológus meghallja, hogy létezik egy elzárkózó, sajátos rituálékkal rendelkező csoport, amelynek a tagjai a kívülállók számára érthetetlen nyelven, furá dolgokat – például „egzotikus” és „komplex” derivatív értékpapírokra épülő eszközöket – jelölő betűszavakkal kommunikálnak egymással, valószínűleg rögtön működésbe lép az „antropológiai képzelőereje”. Egy ilyen ismeretlen, obskúrus, ráadásul az azt körülvevő mítoszok által misztifikált társadalmi világ az antropológusok szokásos módszertanáért, az etnográfiai terepmunkáért kiált. A globalizálódó, mindenhol egyre inkább ismerős világban egyébként is felértékelődött az egzotikum, egyre nehezebb ilyen sajátos kultúrákkal jellemezhető helyeket találni – nem csoda, hogy egyes antropológusok már arról beszélnek, hogy a pénzügy lehet az antropológia egyik új egzotikus terepe.

Van azonban egy szisztematikus módszertani nehézség, ami általánosságban is nehézkessé teszi a hatalom – és ezen belül a pénzügyi világot átszövő és abból eredő hatalmi mechanizmusok – antropológiáját. Általában minél kevesebb hatalom koncentrálódik egy adott helyszínen, annál könnyebb hozzáférni az etnográfia eszközeivel, és fordítva. Hajléktalanok vagy pápua új-guineai törzsek jellemzően – persze nem feltétlenül – sokkal hamarabb fognak szóba állni az antropológusokkal, és könnyebben vonják be őket saját gyakorlataikba, mint az elfoglalt, ellenérdekelte és titkolózó bankárok. Könnyebb olyan emberekről esszéket írni, akik nagy eséllyel soha nem fogják elolvasni a róluk leírtakat, mint az antropológushoz hasonlóan iskolázott professzionális szakemberekről, akik akár kétségbe is vonhatják a megfigyelő megállapításait. Itt újra elő kell venni a kulturális, társadalmi és gazdasági antropológia lelkiismeretét kínzó kérdéseket: ez a tudományág a gyarmatosítás segédtudományaként jött létre, és – minden óvatos elhatárolódás ellenére – mindig is jellemző volt rá egy „felülről lefelé” attitűd. Lentről felfelé kutatni sokkal nehezebb, és a tárgy bonyolultabb volta miatt általában a terepmunkánál és résztvevő megfigyelésnél jóval szélesebb módszertani megalapozásra van szükség. Az alább bemutatásra kerülő három könyv ezt a módszertani nehézséget próbálta áthidalni, miközben

mindhárom szerző a körülöttünk lévő és életünket jelentősen befolyásoló pénzügyi világ „egzoticizálását”, etnográfiai elemzését tűzte ki célul.

Amikor a válság 2008 szeptembere és 2009 márciusa, a két nagy tőzsdei szakadás között elérte csúcspontját, bajban voltak a nagy nemzetközi tévétársaságok, ugyanis viszonylag kevesen voltak képesek arra, hogy összefüggően beszéljenek a történekekről. A legtöbb kamera elé állított elemző egyszerűen nem értette, mi történik, hiszen az évtizedek óta folyamatosan emelkedő ingatlanárak hirtelen és éles zuhanása, majd a korábban meg-ingathatatlannak gondolt bankok csődje minden addigi tapasztalatnak ellentmondott. Ebben a környezetben vált ismertté a *Financial Times* tőkepiaci rovatvezetője, Gillian Tett, akinek – saját elmondása szerint – két előnye volt a többi beszélő fejjel szemben: egyrészt a kétezres évek elejétől a gazdasági újságírók és -olvasók által akkor még unalmasnak tartott derivatív értékpapírokkal foglalkozott (egyébként néhány más tőzsdeguruval együtt ahhoz az elitcsapathoz tartozik, akik „megjósolták a válságot”), másrészt antropológusi végzettségéből adódóan szélesebb perspektívából tudta követni az eseményeket. Ennek megfelelően nagy érdeklődéssel fogadták a válságról szóló könyvek első hullámában, még 2009-ben megjelent, *Fool's Gold: How Unrestrained Greed Corrupted a Dream, Shattered Global Markets and Unleashed a Catastrophe* címet és alcímet viselő munkáját.

Bár a szerző valóban használ antropológiai belátásokat, fontos leszögezni, hogy Tett alapvetően újságíró, és inkább a kerek, olvasmányos történetre, mint a szigorú módszertanra koncentrált. A bestselleres megfogalmazások és a zszurnaliszták által írt könyvek jellemző óvatosság nélküli, tendenciózus állítások ellenére azonban fontos a könyv, hiszen emészthető formában tárja a szélesebb nyilvánosság elé a pénzügyi válságban központi szerepet játszó derivatív értékpapírok lényegét. Az 1990-es évektől végigköveti egy bankár csoport – a „Morgan-maffia” – karrierjét, akik megalkották ezeket az innovatív tőkepiaci megoldásokat, és az élettörténetükön keresztül mutatja be az általuk létrehozott eszközök elterjedését, illetve átértékelődését. Ezek közé tartoznak az azóta nagy ismertségre szert tett jelzálogalapú derivatív értékpapírok (*collateralized debt obligation*, CDO) vagy a csőd-kockázati csereügyletek (*credit default swap*, CDS) is. A CDO-kat eredetileg a vállalati kötvények kockázatának kivédésére fejlesztették ki: gyakorlatilag rengeteg kötvény bevételezt vonták össze, és mivel a vállalati csődöknél viszonylag alacsony volt a korreláció, ebből biztos befektetések lettek. A probléma azonban akkor állt elő, amikor a bankok más részlegeiben, különösen a jelzáloghitelezésnél, a más ösztönzők miatt kockázatkereső bankárok átvették ezt a modellt, az ingatlanpiacon ugyanis sokkal nagyobb volt a nem fizető hitelek közötti korreláció. Tett szerint a kifinomult pénzügyi eszközöktől az azokat megalkotó

bankárok valóban a pénzügyi kockázatok töredékre zsugorodását várták, és így – a sokasodó figyelmeztető jelek ellenére – senkit nem bizonytalanított el, hogy részben ezekre a pénzügyi innovációkra támaszkodva milyen olcsó lett a hitel a kétezres években.

Tett könyvének hibája, hogy alapvetően egy erkölcsi tanmesét lát a pénzügyi világban: az elképzelés szerint prudens bankárok létrehoztak egy eszközt, amivel a kockázatot le tudják választani a befektetésekről – ez önmagában hasznos volt, ám az eszközzel aztán más, kevésbé prudens bankárok visszaéltek. Az óvatos, konzervatív bankárok és a túlzottan mohó bankárok közötti erkölcsi törésvonal túlságosan egyszerűnek és erőltetettnek tűnik, és Tett nem tesz kísérletet arra, hogy elmondja, mégis mi lehetett az a rendszerszerű tényező, ami arra ösztönözte a mohó bankárokat, hogy igazán mohók legyenek. Konkrétan pedig a könyvben a rendre pozitív fényben beállított hatalmas bank, a J.P. Morgan hiába jött ki versenytársainál jobban a válságból (a bank vezetői lelkesen álltak Tett rendelkezésére a könyv írásakor), az azóta a sajtóban megjelent ügyekből nyilvánvalóvá vált, hogy ez nem annyira a bölcs kockázatkezelésnek volt köszönhető. A J.P. a Goldman Sachshoz hasonló etikátlan üzleti gyakorlatokba bonyolódott az ingatlanpiac kipukkadása környékén: mit sem sejtő üzletfeleknek adott el olyan eszközöket, amelyekre maga shortpozíciókat³ vett fel.

Az újságíró csak a partvonalról tekinthet bele a bankárok munkájába, így kiszolgáltatott marad forrásainak (például nem írhat semmi rosszat róluk, hiszen akkor elveszhet az értékes kapcsolat), és nem tud szabadulni a kívülálló nézőpontjától sem. Szerencsére azonban két nagyszabású antropológiai monográfia is megjelent az utóbbi években, amelyek – legalábbis részben – a tudományág klasszikus módszereire építenek. Caitlin Zaloom és Karen Ho érvelésének jelentős része a közgazdaságtan és a pénzügy uralkodó elméleteinek megkérdőjelezésére irányul, eközben azonban antropológiai megfigyelésekben gazdag anyagot tárnak az olvasó elé. Zaloom brókerekkel foglalkozott, a chicagói és a londoni árutőzsdén folyó munkát – főleg a számok értelmezésének gyakorlatát – hasonlította össze egy olyan időszakban, amikor előbbi még fizikai tőzsdeparkettként, utóbbi viszont már digitális kereskedési platformként működött. Ho befektetési bankárok között folytatott résztvevő megfigyelésre épülő terepmunkát, nagyjából ugyanekkor, az 1990-es évek végén.

Zaloom kérdésfelvetését a tudásszociológia határozza meg: az *Out of the Pits* központi problémája egy technológiai váltás, nevezetesen a chicagói nyílt kikiáltós tőzsde műfajától az ugyanabban az időben Londonban folytatott, modernebb, képernyőalapú – és a mai, számítógépről tőzsdéző átlagember számára is ismertebb – kereskedési

3 Azaz az adott eszköz értékének csökkenésére „játszott” – a szerk.

formához való átmenet. Ez a folyamat alapvetően változtatta meg világszerte a tözs-dei kereskedés tapasztalatát – annak ellenére, hogy tulajdonképpen mindkét típus a számokra, és azok értelmezésére épül. A gondolatmenet erősen épít Michel Callon performativitásfogalmára (Callon 1998); eszerint a gazdasági racionalitás jellege attól függ, hogy hogyan valósítják azt meg. Különböző technológiai-társadalmi feltételek más típusú megvalósításhoz, és így más racionalitáshoz fognak vezetni. Ezek elemzéséhez Zaloom öt dimenziót vizsgál – a teret, a technológiát, a társadalmi összetételt, az identitást, valamint a reprezentativitást –, más kérdés, hogy ez az öt fogalom gyakran összecsúszik.

A digitális kereskedelem az azt pártolók szerint jóval közelebb lehet jutni a közgazdaságtan elméletének ideális cselekvőjéhez: a külvilágtól izolált, dehumanizált, viszont tökéletesen informált aktorhoz. Ámde a pénzpiacok absztrakt információit létrehozó folyamatok egyáltalán nem absztraktak – jut el Zaloom a kérdésfelvetésből és az elemzés eszköztárából eleve levezethető végkövetkeztetéséhez. A kereskedők a hagyományos formában teljesen más körülmények között folytatták interakcióikat, sőt a digitális átállással bizonyos szempontból – fizikailag – megszűntek létezni: a kereskedés helye és emberi aktorai is teljesen más környezetbe kerültek. Míg a chicagói árutőzsde parkettjén még a piacon belül érezhették magukat, és fizikai jelenlétük, illetve beágyazottságuk segítségével közvetlenebbül olvashatták a piaci folyamatokat, addig a londoni digitális képernyők mögött már a piacon kívül találják magukat a tréderek, és a külsődleges felületen keresztül kell folyamatosan értelmezniük az adott helyzetet. Az átállás nem ment könnyen, és a szerző kellő alapossággal mutatja be, hogy a technológiai váltás milyen alapvető változásokat hoz egy hagyományos, beágyazott gazdasági tevékenységen alapuló világba.

Sajnos Zaloom könyve nem könnyű olvasmány, részben iskolásan akadémikus nyelvezete, részben pedig a problémafelvetés korlátozott volta miatt. Legfeljebb érdekes kommentárnak tűnik a könyv egy valóban fontos tevékenység mindennapi működésével kapcsolatban, és az antropológia partikularista hagyományaihoz híven a valódi, húsbavágó és közérdeklődésre számot tartó problémákig nem jut el a gondolatmenet. Nem tudunk meg például semmit a technológiai váltás okairól, továbbá nem látunk túl a tréderek lokális tudásán – még akkor sem, ha ezt a lokális tudást a Föld számos pontján hasonlóan alkotják meg az árupiaci kereskedők. Sajnos számos ehhez hasonló releváns gondolatmenetet nem vett figyelembe a szerző, így a könyv erényei mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül annak korlátait.

Karen Ho *Liquidated* című könyvében már jóval tágabb perspektívából közelít saját terepéhez, a befektetési bankokhoz, és teljes társadalomkritikai frontot nyit a szövegben. Ebben

olyan, látszólag csak távolról kapcsolódó témákat köt össze meggyőzően, mint a befektetési bankárok habitusa, a részvényárfolyam-központú vállalatvezetés, vagy a modern amerikai nagyvállalatok és az általuk megvalósított leépítések gyakorlata. A könyvet éppen ez, tehát a lokálisan termelődő hatalmi egyenlőtlenségek és szélesebb társadalmi folyamatok összekötése teszi többé egy egyszerű riportkönyvnél vagy antropológiai beszámolónál.

Ho nem teljesen szándékosan választotta a klasszikus antropológiai utat: az 1990-es évek végén, éppen a dotcom-lufi idején ugyanis elemzőként dolgozott egy Wall Street-i bankcsoportban, a Bankers Trust New York Corporationban, ahonnan is alig egy év munka után – az ottani szokásoknak megfelelően – csoportos létszámleépítés keretében kirúgták. Ezt követően mindenestre visszatért egy PhD-képzésre Princetonba – terepmunkájában hangsúlyos szerepe van annak, hogy a Wall Streeten kizárólag elitegyetemi háttere miatt tudott érvényesülni: hiába tanulta a bizniszben nem túl értékes antropológiát, mivel az Ivy League⁴ egyetem volt a rezüméjében, felvették –, és újrakezdett antropológiai kutatása keretében próbálta meg folytatni a manhattani pénzügyi negyedbeli terepmunkáját. Immár munka nélkül, egykori munkatársain és elitegyetemi ismerősein keresztül jutott el emberekhez (többek között a Goldman Sachs és a Morgan Stanley különböző beosztású alkalmazottaihoz), és másfél év alatt rengeteg interjút készített.

A szerző által is megtapasztalt leépítés – és a folyamatos leépítések miatt „cseppfolyóssá”⁵ vált bankárellet – tapasztalata a *Liquidated* központi problémájává vált. Ho ennek megfelelően a könyvében alapvetően a munkahelyet átható egyenlőtlenségek rendszerére koncentrált, végigveszi az átlagos Wall Street-i munkavállalóra váró szocializációs folyamat egészét. Az elején ez Ho szerint jobban hasonlít egy katonai kiképzésre, mint a köztudatban élő, szivarozva unatkozó bankárellet képében megtestesülő elképzelésekre: az első években elképesztően sokat kell dolgozni, értelmetlen feladatokkal túlórázni minden elismerés nélkül. A leépítések és átszervezések közben a külső konjunktúrától függetlenül folyamatosak, tehát teljes az egzisztenciális bizonytalanság, miközben a horizonton a világ legjobban fizetett állásai vannak, látszólag nem is olyan távol. Nem meglepő tehát, hogy aki bírja, az kitart, és elviseli a pénzügyi munkahely fegyelmező gépezetének működését. Még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy a leépítéseket nem kis részben azért valósítja meg a vezetőség, hogy a kieső dolgozók béréből tovább növelje az év végi bónuszokat biztosító pénzügyi keretet.

4 Az Ivy League (magyarul Borostyán Liga) az Egyesült Államok keleti partján található nyolc elitegyetem (pl. Harvard, Yale, Princeton) összefoglaló neve – a szerk.

5 A könyv címe (*Liquidated*) magyarul úgy fordítható, hogy 'felszámolva', de a szó töve az angol „liquid”, azaz cseppfolyós szót is megidézi. Több kortárs szerző, többek között Zygmunt Bauman (2000) is előszeretettel használja a liquid (cseppfolyós) szót a késő kapitalista társadalmak jellemzésére – a szerk.

Bár a kutatás nem erre koncentrál, a *Liquidated* anyagából azonban kiolvasható, hogy a külső társadalom egyenlőtlenségei szinte akadálytalanul beszívárognak a Wall Streetre is. Akik dolgoztak már multinacionális cégben, azokat semmiképpen nem fogja meglepni, hogy elég komoly különbség van a „front-office” és a „back-office” között: míg előbbiben az adott vállalat voltaképpen tevékenységével foglalkoznak (befektetési bankok esetében ide tartozik például a vagyonkezelés vagy a kereskedés), addig a hátsó irodákban az ezeket lehetővé tevő, támogató munkákat végzik. Hiába tartja a közmondás színvagnak az amerikai pénzügyi világot – hiszen csak a zöld, tehát a pénz érdekli –, azért nehéz nem észrevenni, hogy a front office-okban jóval több a privilegizált háttérből érkező, fehér alkalmazott, a back office-okat pedig könnyebben telepítik költségtakarékossági szempontokból akár más kontinensre is (így került Magyarországra a Morgan Stanley). Az agresszívabb viselkedést kívánó értékpapír-kereskedési és a szintén férfiak által dominált befektetési banki részlegekbe pedig a nők még nehezebben tudnak bekerülni.

Persze nem csak elnyomásból áll a bankár-„üzemekben” dolgozók élete, és nem is feltétlenül csak a jó fizetés az, ami kompenzálja a szenvedést, hanem a pénzügyi szférával járó felsőbbrendű identitás is. A Wall Streeten dolgozók – állapítja meg Ho – valóban fontosnak tartják, hogy rengeteget dolgoznak és a leghatékonyabb piaci tudással rendelkeznek; sőt széles körben elterjedt a piaccal való azonosulás. Nem elhanyagolható, hogy a Wall Street-i rekrutáció elég erősen kötődik az amerikai elitegyetemekhez, és ezért elég sokan egyszerűen a korábbi társadalmi hálójukkal együtt mozognak tovább a bankok felé (mintha „a következő Harvardra” mennének, mondta Hónak egyik interjúalánya): az elit származás megalapozza a kiválasztottságtudatot.

A piaci identitásban fontos szerepet játszik az idő, pontosabban az azonnaliság: mindeki folyamatosan fél attól, akár csak néhány másodperccel is lemarad a legaktuálisabb piaci történésről. A pillanatnyi változásokhoz való alkalmazkodás, a hatékony rögtönzés és a rugalmasság a legnagyobb személyes erőnek számítanak a Wall Streeten. Ha valaki hozzászokik ahhoz, a nagy rugalmasságban „cseppfolyóssá”, likviddé válik az élete, az nehezen tud viszonyulni egy jóval rugalmatlanabb munkaerő-piaci helyzettel szembesülő (például leépített gyári munkás) problémáival; sőt Ho tapasztalatai szerint a külvilágban végbemenő leépítéseket általában pozitívan látják a bankokon belül: sikerült „felrázni” a rugalmatlan cégeket és ellustult dolgozóikat. A piaccal való identifikálás ezen túl természetesen igazolja és egyben magyarázza is a szédületes bankárbéreket a pénzügyi világban belül – hiszen ennyi rengeteget dolgozó, rendkívül okos ember között ki akarná megkérdejelezni, hogy a legeslegjobbakat az ehhez járó bér illesse?

Az antropológiai módszerekkel és Bourdieu elméleteivel megalapozott megállapításokat Ho egy tágabb politikai gazdaságtani kérdésre adott válasz szolgálatába állítja. Ez az amerikai vállalati menedzsment átalakulása. Sokan emlékezhetnek még azokra az időkre,

amikor a nagyvállalat részben egy szociális intézmény volt, egész életén át tartó munkaviszonyokkal, földrajzilag és társadalmilag is beágyazott munkavállalókkal és fogyasztókkal, ügyfelekkel. Efelől azonban a hetvenes évek vége óta elmozdult az amerikai gazdaság a tőzsdei, a részvényárfolyam-vezérelt modell felé, ahol folyamatosak a fájdalmas vállalatátalakítások, és jóval rövidebb lett a vállalatok eredményhorizontja is – ebben a folyamatban márpedig kétségtelenül a befektetési bankok játszották a főszerepet.

Az agyonkutatott történelmi elmozdulás magyarázatai közé Ho beemeli a bankárok munkájának gyakorlatát. Itt egy érdekes paradoxonnal folytatódik az érvelés: bár a vállalatátalakítások és a – bankok egyik folyamatos bevételeit szolgáltató – felvásárlások és egyesülések (M&A) nem feltétlenül eredményezik a részvényárfolyamok emelkedését, a bankárok mégis erre hivatkoznak ezek megvalósításakor. A paradoxon feloldása egészen egyszerű: a bankokban dolgozók identitása és ösztönzőrendszere lehetővé teszi – szinte kikényszeríti – a leggyorsabban legtöbb bevételt hozó döntéseket.

A kép teljessé válásához egyvalami hiányzik: a szerző nem fejt ki igazán meggyőzően, hogy az absztraktnak nyilvánított, és ezért elutasított piaci elméletek helyett miért helyes a maga által javasolt, elsőre szintén absztraktnak tűnő folyamat kifejtése. Kissé el van kenve a „helyi” és a „globális” lépték közötti mozgás módja (ez általában is jellemző az antropológiára), Ho következtetése viszont ettől függetlenül is hatásos marad. A pénzügy világát nem egy absztrakt racionalitás jellemzi, hanem a racionalitás egy meglehetősen sajátos, érdekek és kulturális érzékenységek által közvetített formája. Ez a racionalitás éppen azért olyan erős, mert absztraktnak, tudományosnak és kivédhetetlennek tudja álcázni magát – pedig csak kisebb, viszonylag könnyen meghatározható csoport piachoz kötődő identitásán alapuló gyakorlatok hozzák létre azt. Éppen a kiágyazottság érvével lesznek képesek a nagyon is beágyazott szereplők a maguk irányába fordítani a pénzáramlását. A hatalmi viszonyok egyenlőtlenek a cégen belül, és nagyjából ehhez hasonlóan egyenlőtlené válik az összezsapás az egész gazdaságban.

A 2000-es évek végi gazdasági világválság következtében érzékelhetően nőtt a pénzügyi világ működésére irányuló figyelem. A politikai szereplők pénzügyekkel kapcsolatos állásfoglalásai mellett a tudományos szférában is számos írás jelent meg a pénzügyek késő kapitalista társadalomban betöltött szerepéről: ezeknek egy szűkebb köre az etnográfia módszertanával a pénzügyi intézmények – és előszeretettel a Wall Street – mindennapi működését vette górcső alá. A pénzügyi szféra ilyen szempontból történő vizsgálata érdekes perspektívát nyújt a kortárs gazdasági és politikai folyamatok elemzéséhez: a brókerek, bankárok, illetve a pénzügyekkel foglalkozó intézmények egyéb bémunkásainak mindennapi cselekvését nem lehet figyelmen kívül hagyni a terület kritizálásakor, illetve a válsághoz vezető problémás folyamatok jövőbeli kiküszöbölésekor. Bár a bankokkal és bankárokkal szembeni zsigeri elutasítás problémafelvetései gyakran relevánsak, a

finanszírozás jelenlegi fokán, egy egész világot érintő gazdasági válság kellős közepén a leegyszerűsítés ilyen luxusát nem engedhetjük meg magunknak: elengedhetetlen a helyzet komplexebb, érzékenyebb elemzése. A fentebb bemutatott három monográfia, illetve a blokk további cikkei – minden hiányosságukkal együtt – ebbe az érdekes, eddig kevésbé ismert irányba mutatnak.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Modernity*. Polity.

Callon, Michel (1998): *The Laws of the Markets*. John Wiley & Sons.

Henwood, Doug (1998): *Wall Street. How it Works and for Whom*. Verso. Interneten: <http://www.wallstreetthebook.com/WallStreet.pdf> (Letöltve: 2012.01.20.).

Ho, Karen (2009): *Liquidated: An Ethnography of Wall Street*. Duke University Press.

Tett, Gillian (2009): *Fool's Gold: How Unrestrained Greed Corrupted a Dream, Shattered Global Markets and Unleashed a Catastrophe*. Little, Brown.

Zaloom, Caitlin (2006): *Out of the Pits: Traders and Technology from Chicago to London*. University of Chicago Press.